

О. С. Вусик

СЛОВНИК

УКРАЇНСЬКИХ СИНОНІМІВ

Понад 2500 синонімічних гнізд

Видання друге, доповнене

*За редакцією
доктора філологічних наук,
професора А. М. ПОПОВСЬКОГО*

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

УДК 811.161.2:81'373.421(038)
ББК 81.2(4УКР)я2
В 88

Вусик О.С.

В 88 Словник синонімів української мови: понад 2500 синонімічних гнізд / О.С. Вусик ; за ред. докт. філолог. наук, проф. А.М. Поповського. — Вид. 2-ге, доповн. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2013. — 576 с.

ISBN 978-966-10-2353-5

Словник містить різнобічну характеристику синонімів сучасної української мови. Це плід багаторічної праці автора-письменника.

Розрахований на філологів, письменників, журналістів, учителів-словесників, учнівську та студентську молодь, усіх, хто небайдужий до розвитку рідної мови.

УДК 811.161.2:81'373.421(038)
ББК 81.2(4УКР)я2

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

ISBN 978-966-10-2353-5

© Вусик О.С., 2013
© Навчальна книга — Богдан, 2013

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У цього Словника є своя історія, а в неї — конкретний початок.

Сорок років тому я прийшов працювати кореспондентом на Дніпропетровське обласне радіо, котрому віддав більше двох десятків літ. Нема такого міста й села на Січеславщині, в якому б я не побував з “репортером” за плечима. Записувати на магнітофонну стрічку доводилося сотні людей. Переважна більшість із них (селяни, робітники, інтелігенція) охоче спілкувалися зі мною перед мікрофоном українською мовою. Хай не завжди чистою, літературною, з домішком знаного в наших краях горезвісного суржика, але це все-таки було спілкування рідною мовою.

Та, на превеликий жаль, траплялися й такі виступаючі, котрі на моє прохання дати інтерв’ю по-українськи, заявляли щось на кшталт: “А мне какось сподручнее виступать по-руську”. “А чому сподручнее?” — запитував я. “Ну, знаєте, — не вдаючись до будь-яких доводів, міряв мене зверхнім поглядом співбесідник, — русский язык намного богаче от українського”.

І це заявляли мені молоді самовдоволені й самозакохані українські перекиньчики, які, дірвавшись до керівного крісла в райцентрі, з усіх сил пнулися до крісла обласного чи й вище, отож ладні були не тільки рідну мову, а й рідну матір забути.

Ясна річ, у мене з таким “русскоязычником” щоразу виникала суперечка.

“А хто вам сказав, що російська мова багатша за українську?” — ставив я питання руба. І, покликавши на поміч усі свої недавні університетські знання з філології, починав, мов з підрешітка, сипати на опонента синонімами до різних українських слів, (пояснивши попередньо, що синоніми — це співвідносні слова, відповідні за значенням): от давайте разом згадувати, які є в нашій мові синонімічні відповідники й різновиди, приміром, до слів “бити”, “іти”, “кричати”... (слово вибиралося навпростець). І починалося змагання перед мікрофоном...

Часом дискусія розтягувалась на добру годину. Інколи мені вдавалося в такий спосіб переконати співрозмовника, і він (хоч пописаному) виступав перед мікрофоном по-українськи, іноді ж як і не міг достукатись до розуму й серця змоскаліченого землячка.

І тоді я зрозумів, що мені треба мати напохваті у відрядженнях бодай саморобний посібничок.

Отак день за днем, рік за роком і почав укладатися цей “Словник українських синонімів”...

А ще в моєму Словнику зібрано цілу гору народних добрих (і не зовсім добрих) побажань, чисто української божби, погрознахвалень і реагування на них (див. Додатки до Словника), а також слів згоди, заперечення, спротиву, гніву, досади, радості, співчуття, здивування, спонуки, іронії, захоплення, різних примовок, приповідок і примовлянок, жартівливих запитань, всяких забавлянок, почерпнутих з живої розмовної мови, народного мудрослів'я, а надто з моїх численних спілкувань із земляками-полтавчанами, з художніх творів української й перекладної літератури та цілої низки словників, які збирали й укладали наші невгамовні попередники.

До речі, я довго вагався: включати чи ні до Словника українські прокльони? (Див. кінцівку Словника). Застерігав мене дехто: не роби цього! В жодному словнику ти не знайдеш зібраних до купи проклинань! Не забувай, за законами карми вони повертаються вістря до того, хто їх виголошує. Або збирає, як ти...

І все ж-таки я зважився на зібрану мною публікацію українських заклинань: хай краще впадуть на мою сиву голову майже усі прокляття мого народу, ніж загубити для історії їх соковиту образність й безмежне розмаїття.

А найбільше, мабуть, почерпнув я слів-синонімів і фразеологічних відповідників від матері... І досі стоїть у вухах: “не рунтай мені шитва”; “прогаївина, прогаїмина” — (це галявинка, плішивинка в чомусь суцільному); “ой, я така надвірня!” (люблю бути надворі); “оце в мене ніж найпохватніший” (зручний); “напелешкали повне відро яблук”; “як підеш у магазин — одне угайство” (бо черги); “у мене хліб бозна-колишній” (черствий); “вибуртував яму” (викопав); “він змалку був юЦлавий” (нездоровий, кволий). До речі, в 11-томному “Словнику української мови” слова “юлавий” немає, а є лиш у Б. Грінченка).

така велетенська робота просто не під силу. Це потуга хіба що цілого наукового інституту. Та й видати такий багатотомний Словник нині практично не можливо.

ЯК КОРИСТУВАТИСЯ СЛОВНИКОМ

У реєстр Словника внесено понад дві з половиною тисячі синонімічних гнізд.

Спершу йде *опорне слово*, напр. “БАЛАКУЧИЙ” або “ГОВОРИТИ, СКАЗАТИ”.

Далі йдуть слова-синоніми до них: напр. “балаболка”, “пасталака”, “балакати”, “теревенити” і т. д.

По тому після трьох зірочок *** подано фразеологічні відповідники, які також передають різні відтінки *опорного слова*: напр., “говорити”... “точити ляси”, “правити теревені”...

Насамкінець подаються приповідки й примовки на тему *опорного слова*.

СПИСОК ОСНОВНИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- виг.* — вигук,
- військ.* — військовий термін,
- вульг.* — вульгарне слово,
- груб.* — грубе слово,
- див.* — дивіться,
- дит.* — дитяче слово,
- діал.* — діалектне слово,
- ж.р.* — жіночий рід,
- жарг.* — жаргонне слово,
- жарт.* — жартівливе слово,
- заст.* — застаріле слово,

зневаж. — зневажливе слово,
ірон. — іронічне слово,
іст. — історичне слово,
і т.д. — і так далі,
і т.п. — і тому подібне,
лайл. — лайливе слово,
мисл. — мисливське слово,
напр. — наприклад,
нар. — народне слово,
н.с. — немає в словниках,
перен. — переносно,
пестл. — пестливе слово,
поет. — поетичне слово,
прик. — приказка,
прост. — просторічне слово,
риб. — рибальське слово,
рідк. — рідковживане слово,
розм. — розмовне слово,
тот. — тоталітарне слово,
т.с. — те саме,
фольк. — фольклорне слово,
церк. — церковне слово,
ц-с. — церковно-слов'янське слово,
ч.р. — чоловічий рід.

А

АБІЯК, недбало, незграбно.

*** через пень колоду валити; вийшло як вийшло; маємо те, що маємо, сяк-так.

АБОРИГЕН, тубілець.

АБРИКОСА, абрикос, жерделя, мореля.

АБСОЛЮТНИЙ, повний, цілковитий.

АБСОЛЮТНО, зовсім, повністю, найсуворіше,

*** без скидок; без винятку; від і до; до найменших дрібниць.

АБСУРДНИЙ, безглуздий, нісенітний.

АВАНТЮРИСТ, авантюрик, пройдисвіт (*розм.*);

АВОСЬКА (*розм.*), сіточка, сітка.

АВТОКЕФАЛЬНИЙ, незалежний, непідлеглий, непідпорядкований, самостійний.

АГОВ (**вигук**), агу, гов, гу.

*** уже пропало; тепер уже агов (кінець); не здоженеш.

АГОНІЗУВАТИ (див. *вмирати*), конати, доходити, гаснути

АГОНІЯ, конання, часування (*рідко*).

АГРАРНИЙ, земельний, сільський, сільськогосподарський.

АГУКАТИ, агуськати, агуленьки (*дит.*); агулі, агунечки, агуні, агусеньки, агусі.

АДВОКАТ, захисник, прибічник.

АДОНІС, горицвіт.

АЕРОПЛАН, літак.

АЕРОПОРТ, аеродром, летовище.

АЖУРНИЙ, ажуровий (*розм.*), прозорчастий, прозорис-тий.

АЗАРТ, запал.

АЗБУКА, абетка, абеточка, азбучка, алфавіт.

АЗОТ, нітроген.

АЙСТРА, гайстра.

АКТИВНИЙ, беручкий, дійовий, діяльний, діяч, енер-гійний, жвавий, завзятий, ініціативний, ініціатор, моторний, наполегливий, небайдужий, невтомний, непосидючий, непосидячий.

*** вуха не позаростали.

АКТÓР, артист, лицедій.

АКЦЭ́НТ, вимова, наголос, наголошування (*т.с.*).

*** зробити наголос (на чому).

АЛФАВІ́ТНИЙ, абетковий.

*** за абеткою; в алфавітному порядку.

АЛТЬЕРНАТІ́ВА, противага, протисила.

АМБІ́ЦЯ, амбітність, гонор.

АНАЛО́Й, поставець, стілець.

АНА́РХІЯ, безвладдя, безлад, безладдя, беззаконня, незорганізованість, неорганізованість, стихійність, хаос.

А́НГЕЛ, ангел-хранитель, анголя, анголятко, архангел (головний), благовісник, вісник, глашатай, небожитель, оповісник, покликач, провісник, провіститель (*церк.*), херувим, херувимчик, янгол, янголя, янголятко, янголяточко,

*** Божий угодник; небесне створіння; небесний послушник.

Приповідки: День ангела (іменини).

А́НГЕЛЬСЬКИЙ, янгельський, янголиний.

АНЕСТЕЗУВА́ТИ, знечулювати, обезболювати.

АНО́НІМКА, наклеп, пасквіль, неправда, донос.

АНУЛЬО́ВУВАТИ, відміняти, ліквідовувати, скасовувати.

АПЕЛЬСІ́Н, помаранч, помаранча, померанець.

АПЕТИ́ТНИЙ, апетитненький, смачненький, смачний.

АПЛОДИСМÉНТИ, аплодування, овація, оплески, плескання,

*** бурхливі оплески; оплески, що переходять в овацію; плескання в долоні.

АПО́СТОЛ, богомільник, богомолець, вірник, засновник, оповісник, основоположник, первоучитель, першоучитель, поборник, поводитар, поводитар, подвижник, провідник, проводар, проводир, проголосник, проповідник, пророк, світоч, святильник, споборник, сподвижник, сурмач, учитель,

*** Божий приборчик; Божий прихильник; Божий речник.

АРГУМÉНТ, аргументація, довід, доказ, резон, факт, фактаж,

*** незаперечний аргумент; незаперечний доказ.

АРЕШТА́НТ, арештований, в'язень, заарештований, забраний (*розм.*), засуджений, ув'язнений.

АРТИЛЕРІ́СТ, гарматник, гармаш.

упрошувати, усамобожувати, усинобожувати, циганити, шапкувати,

*** бити лобом; бити поклони; бити чолобитну; бити чолом; благом благати; Бога-ради просити; Богом благати; валятися в ногах; заклинати Богом; заклинати всім святим; кланятися в ноги; лазити в ногах; ламати шапку; молити Бога; молитися перед іконою; молитися перед престолом Господнім; м'яти шапку; оббивати пороги; падати в ноги; падати до стіп; падати навколішки; падати на коліна; падати ниць; падати ницьма; під ноги стелитися; повзати в ногах; повзати на колінах; просити аж розпинатися; просити благословення; просити Бога; просити Господа; просити дозволу; просити допомоги; просити до столу; просити з неба; просити милостиню; просити мороза вечеряти; просити мороза на кутю; просити могорича; просити підмоги; просити попросом; просити пощади; просити ради; просити ради-поради; просити руки; просити слізною; просити слова; просити смерті; просити уклінно; просити Христа ради; пускати шапку по колу; розбивати лоби (просячи); сіпати за поли; слати чолобитну; сльозами молити; смикати за поли; стріляти цигарки (просити закурити); ударяти чолом; хапати за поли; хапати за стремена; Христом Богом благати; Христом Богом молити.

Приповідки: Милості просим на своїх харчах. Не дуже того просять, кого за чуб термосять. Ніяким богом не допросишся.

ПРОСТІЙ (ПРО ЛЮДИНУ), довірливий, наївний, наївняк, непрактичний, невігадливий, нехитрий, простака, простакуватий, простацький, простаченко, простачина, простачисько, простачок, простенький, простесенький, простецький, простиняЦ, простісінький, простіський, просто-людець, простолюЦдин і простолюдін, простолюдний, швидковірний.

*** простий, як балалаєчний акорд.

ПРОСТІР, обшир, привілля, просторище, просторінь, розгін, роздоли, роздолля, розліг, розлоги, розложище, розшир.

ПРОСТО, запросто, по-простецьки, легко, немудро,

*** раз плюнути; як дурному з гори бігти; як згори бігти; дуже просто; як дурному з гори побігти.

ПРОСТОРІЙ, вільний, запросторий, заширокий, обширний, привільний, просторенький, простористий, просторуватий (одяг), розгонистий, роздолий, роздолистий, розлогий, широкий,

широкополий, широкуватий, широчезний, широченний, широченький,

*** є де розвернутися; є де розгорнутися; є де розгулятися; є де розгулятися оку; космічний простір; простора просторінь; простора просторість; просторий, як решетилівська толока; степова просторінь; степовий обшир; степовий простір; степовий розліг; хоч конем грай.

ПРОСТОРІКУВАТИ, базікати, балаболити, балабонити, баляндрасити, бевкати, белебенити, благузнити, блягузкати, бовкати, болобонити, варнякати, верзкати, верзти, верзюкати, верзякати, вернакати, зморозити, кавакати, каверзякати, карзякати, ковиртати, курзюкати, лялякати, ляпати, патякати, пашекувати, плескати, плести, просторіЦкати, роздебендювати, розпатьякувати, талабанити, талалаїти, тараторити, теревенити, тріпати (язиком), тріпатися, хляпати (язиком), цвенькати,

*** балакати без порядку; бовкати, як дурень з дуба; бовкати, як жаба в болото; бовкати як з печі; верзти веЦрзицю; верзти гиль-гуси; верзти дурниці; верзти казна-що; верзти на всю обихідку; верзти недоладне; верзти неподобне; верзти несусвітне (несусвітне); верзти несусвіття; верзти нісенітниці; верзти таке, що й мухи кашляють; верзти чортзна-що; верзти, як тільки можна; вивозити язиком, мов на лопаті; вигадувати бозна-що; вигадувати таке-сяке, ніяке; вигадувати таке, що в ніякі двері не лізе; вигадувати таке, що й волосся в'яне; вигадувати таке, що купи не держиться; вигадувати таке, що й на вуха не налізе; вигадувати таке, що й собака з маслом не з'їсть; вигадувати таке, що й у борщ не кришать; вискакувати, як голий з маку; вискакувати, як козак з маку; вискакувати, як Кузьма з маку; вискакувати, як Пилип з конопель; гнати химери; гнати химороди; гнати химині кури; гнути бандигу; гнути бандигу язиком; гнути бендюлики; говорити біс-зна що; говорити біс-знає що; говорити в пересипку; говорити дурниці; говорити курям на сміх; говорити на галай-балай; говорити ні в тин ні в ворота; говорити про сее, тее і все невпопад; говорити таке, що й у шапку не збереш; говорити, що на рот налізе; говорити, що на язик понесло; городити дурниці; городити небилиці; з хвоста хомут надівати; кулі лити; ляпати півтора людського; молоти байду; молоти казна-що; молоти неначе з білої гарячки;

хилитися, химера, химерний, хиріти, хитати, хитатися, хиткий, хитрий, хитро, хитромудрий, хитрощі, хитрувати, хідник, хлебтати, хліб (на ниві), хліб (спечений), хлібороб, хлів, хлопець, хлюпання, хмара, хмарно, хмиз, хмільний, хмуритися, хмуρο, ховати, ховатися, ходити, холод, холодно, холодильник, холодний, хоробрий, хороший, хотіти, хотітися, хребет, хрещатий, хрещений, хрипкий, християнин, хробак, хрокало, хропіти, хрупати, хрящ, хтось, хто-зна, худий, худоба, художник, художній, хуліганити, хутір.

Ц

Цапа, цар, царевич, цвірінькати, цвісти, цвіт, цигарка, цитата, цідити, цікаво, цілитися, цілком, цілуватися, цілющий, цінний, ціпеніти, ціпок, цмокати, цокати, цуратися.

Ч

Чавун (посуд), чарка, чародій, час, частина, часто, частувати, чванитися, чвертка, червоний, черв'як, черево, череп, черепок, чернь, черпати, чесний, честь, чий, чинний, чистий, чистити, читати, чихавка, чіпкий, чіплятися, чоботи, чоловік, чорний, чорнобривий, чорнота, чорт, чубатий, чужий, чужина, чутка, чуття, чухати, чхати.

Ш

Шаленство, шана, шанобливий, шановний, шанувати, шапка, шаповальня, шарпатися, шасьт (*виг.*), швець, швидкий, швидко, шепіт, шептати, шершавий, шир, широкою, шити, шия, шістка, шкварка, шкіритися, шкодити, шкура, шлак, шмарклі, шорник, шпарка, шпигун, шпорити, шрам, штани, штанина, штовхати, штрафувати, штука (річ), штукар, шукати, шум, шуміти, шумливий, шушукати.

Щ

Щабель, щавель, щадити, щасливий, щастити, щастить, щebetати, щедрий, щеміти, щеня, щербатий, щербина, щетинистий, щипати, щипці, шириий, щиро, щілина, щітка, щоденно, щоправда.

Я

Ябеда, явір, явка, явний, ягня, ягода, ядро, яечня, язик, яйце, якір, якось, якщо, яма, янтарний, ярина, ярлик, ярмарок, яскравий, ясний, ясніти, ясно, ятір, ятрити, ящик.

ЗМІСТ

Передне слово	3
Як користуватися словником	6
Список основних умовних скорочень	6
А	8
Б	10
В	60
Г	102
Г	130
Д	130
Е	175
Є	175
Ж	175
З	187
І	221
Ї	225
К	229
Л	251
М	269
Н	286
О	319
П	333
Р	399
С	418
Т	469
У	483
Ф	490
Х	491
Ц	514

Ч	516
Ш	526
Щ	534
Я	537
ДОДАТКИ	541
Доброзичливі побажання і примовки	541
Божба, запевнення, присягання, клятьба	546
Нахвалки, нахваляння, погрози, попередження	547
Відповіді на погрози, похвалки	550
Народні пританцівки	550
Жартівливі ствердження через повне заперечення	553
Побажання ворогам, прокльони, емфатичні побажання	558
Список опорних слів синонімічних гнізд	564

Довідкове видання

ВУСИК Олексій Сергійович

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ СИНОНІМІВ

Понад 2500 синонімічних гнізд

Видання друге, доповнене

*За редакцією
доктора філологічних наук,
професора А. М. ПОПОВСЬКОГО*

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Марія Козяр*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Ольги Швед*

Підписано до друку 03.07.2012. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн, друк. арк. 33,02. Умовн, фарбо-відб. 33,02.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001р.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48; 52-19-66
publishing@budny.te.ua www.bogdan-books.com

ISBN 978-966-10-2353-5

9 | 789661 | 023535 |